

פְּרָשֶׁת כִּי תֵשָׂא

חרות על הלוחות

לוחות הברית

עם ישראל חוזה הלם וזעזוע, עם שבירתן של לוחות הברית, עליהם היו כתובים עשרת הדברות. ימים רבים עמד משה רבנו בתפילה ותחינה עד שנתבשר על ביטול גזירת הפְּלִיָּה על עם ישראל. מיד אחר ביטול הגזירה, נצטווה משה להכין לוחות חדשים שיהוו תחליף ללוחות השבורים:

”וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּסֵל לְךָ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֹׁנִים...” (שמות לד, א)

בין הלוחות הראשונים לבין האחרונים, לא היה שְׁנֵי, לא בתוכן הכתוב ולא בזהות הכותב. כאן וכאן הכותב הוא הקב"ה, ובשניהם התוכן זהה:

”...וְכָתַבְתִּי עַל הַלְּחָת (השניים) אֵת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלְּחָת הָרֵאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַרְתָּ.” (שם)

גם החומר שממנו היו עשויים לוחות הברית, היה זהה. אלו ואלו היו לוחות אבן. השְׁנֵי היחיד היה בעיצוב הלוחות. את הלוחות השניים חצב וסיתת משה רבנו, בעוד שהלוחות הראשונים עוצבו בידי הקב"ה:

”וְהִלָּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה, וְהַמְּכַתֵּב מִכְּתַב אֱלֹהִים הוּא חֲרוּת עַל הַלְּחָת.” (שמות לב, טז)

לא ברור במה בא שְׁנֵי זה לידי ביטוי; האם היה הבדל מהותי בין לוחות האבן מעשה ידי ה' לבין לוחות האבן מעשה ידי אדם, ולא רק הבדל איכותי ביניהם? אין ספק שיש משמעות עמוקה להדגשה זו של התורה, ועלינו לזהותה.

כתיבה זו כיוונית

כדוגמא ליצירה אלוקית, ניקח את גוף האדם. תוכנית התפתחותו של בן אנוש, כתובה ומוצפנת בתוך גרעינו של כל תא ממיליארדי תאי הגוף. הצופן הגנטי מכתוב את התפתחותו הייחודית של כל אדם והופך אותו לייחודי שאין שני לו. הכול יודעים כי אצבעות הידיים אינם מפוסלות מתוך גוש אחיד של כף היד, אלא צומחות מתוכו בהתאם לתוכנית הפנימית. כך העיניים וכך הריסים וכו'. תוכנית מוצפנת אינה בלעדית לגוף האדם. גם העולם כולו הלך והתפתח מנקודה זעירה על פי תוכנית אלוקית קבועה מראש. תוכנית זו, היא אשר תכננה את ההרים והגבעות, העמקים והגיאיות, ערוצי הנהרות והאוקיאנוסים הגדולים. את זאת אנו למדים מן הגמרא במסכת חגיגה:

”אמר רב יהודה אמר רב:

בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקדוש ברוך הוא והעמידו... והיינו דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב 'אני אֶל שִׁדִּי'? אני הוא שאמרתי לעולם די”.

(חגיגה יב)

גם לוחות האבן הראשונים אינם כשאר אבנים. הם נבראו בערב שבת בין השמשות, כדברי המשנה במסכת אבות:

”עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות... והכתב והמכתב והלוחות...”.

(אבות, פ”ה מ”ו)

הלוחות, כשאר מעשה בראשית, נוצרו באותה מתכונת של צמיחה מתוך גרעין, שהלך ותפח על פי התוכנית האלוקית הגנוזה בו. התוכנית הכתיבה את התפשטות האבן במקומות מסוימים ואת אי התפשטותה במקומות אחרים, בהתאם לתבנית הכתב של עשרת הדברות.

לא כן הלוחות השניים.

גוש האבן חָצַב מן ההר וסותת בידי משה. הסיתות הפך אותו למשטח אחיד, שעליו יחרוט ה' את עשרת הדיברות. החריטה הזאת היא מן החוץ אל הפנים, בעוד שהחריטה הראשונה על הלוחות הראשונים, הייתה צמיחה התפתחותית, מן הפנים אל החוץ.

שמיעה דו כיוונית

גם השמיעה האנושית מתפצלת על פי אותה מתכונת. השמיעה שאנו מכירים, היא מן החוץ אל הפנים. כאשר עם ישראל העדיף לקבל את התורה מפיו של משה רבנו, הוא ביכר את סגנון הלוחות השניים. קולו של משה רבנו מנסר בחלל האוויר ומרעיד את עור התוף באוזנו של כל אחד מישראל. משם הוא מתורגם באמצעות המוח לקולות וצלילים. זו דומה לכתיבה האלוקית על הלוחות השניים, כלומר כתיבה מבחוץ על דבר קיים.

שונה ממנה היא השמיעה הנבואית. זו באה מן הפנים אל החוץ, כמו מתוך חלום. השמיעה הנבואית דומה ליצירה אלוקית, המעוצבת על פי תכנית פנימית הבאה ממעמקים.

עם ישראל לא היה מסוגל לעמוד בעוצמותיה הגדולות של השמיעה הנבואית לקול ה'. הוא ביכר על פניה את השמיעה החיצונית, באמצעות קולו של משה הבא מבחוץ.

זהו הרקע לדברי חז"ל:

"אלמלי לא נשתברו לוחות ראשונות לא נשתכחה תורה מישראל". (עירובין נד.)

הלוחות הראשונים באו בצמוד לקול הנבואי האלוקי, המצמיח עיצוב רוחני פנימי של רצון האדם. העיצוב אינו נמחק לעולם, כשם שאיברי האדם אינם משתנים. לא כן קול חיצוני הנשמע לאוזניים והנכתב במוחו של האדם. כתיבה זו עלולה להימחק מן השטח עליו היא נכתבת.

כתר וחכמה וגבול הבחירה

במונחים בהם משתמש עולם הקבלה נוכל לומר, שעם הלוחות הראשונים הופיע אור הכתר, שהוא הרצון האלוקי המוחלט, המכתיב לאדם את רצונותיו ומצמצם מאוד את בחירתו החופשית.

עם שבירת הלוחות הראשונים, לא חזר אור זה להופיע, ובמקומו הגיע עם הלוחות השניים אור החכמה; פירושו של דבר הוא, כללים הגיוניים ומתקבלים על הלב, המוסברים בטוב טעם על ידי משה רבנו לבני ישראל, כפירוש רש"י לדברי הכתוב:

"וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לְפָנֵיהֶם".

(שמות כא, א)

ומפרש רש"י:

"לא תעלה על דעתך לומר, אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו. לכך נאמר 'אשר תשים לפניהם', כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם".

אכן, משה רבנו מבצע את ציווי ה' כרוחו וכלשונו:

"וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל".
(דברים ד, מד)

משה רבנו מוסיף להדגיש נקודה זו באוזני קהל ישראל:

"ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום".
(דברים ד, ה)

פירוש המונח 'צדיקים' הוא 'צודקים'. כלומר: אתם יכולים להיווכח, שחוקי ה' ומשפטיו צודקים ומתקבלים על הדעת ועל הלב.

מאידך, בביוסוס קיום התורה על החכמה לבדה, יש גם חיסרון וסיכון מסוים, שביום מן הימים עלולים בני אנוש לשנות את דעתם, ואולי יאמצו להם הגיונות זרים. שינוי בתפיסות עלול לפגוע בבסיס ערכי היסוד, עליהם יוסדה חכמת התורה; וזה גם עלול לגרום לשכחתה.

לאור מהלך זה, ננסה להבין את תגובת ה' לבקשת בני ישראל, לבל ימשיך לדבר אליהם ישירות אלא דרך משה רבנו:

"ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם... ותאמרו למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת, אם יספים אנחנו לשמע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו. קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו, ואת תדבר אלינו... ושמענו ועשינו".
(דברים ה, יט-כג)

מה הייתה תגובת ה' לבקשה?

"ויאמר ה' אלי... היטיבו כל אשר דברו".
(שם, פסוק כד)

לכאורה, תגובה חיובית זו של ה' תמוהה. האם הקב"ה משבח את חולשתם של בני ישראל, את אי יכולתם לקבל את הקול הנבואי ישר ממנו, ואת בקשתם לתיווכו של משה רבנו?

התשובה לתמיהה זו נשענת על יסוד הבנת המעבר מלוחות ראשונים, שבהם הופיע 'אור הכתר', לבין הלוחות השניים, שבהם הופיע 'אור החכמה'. גם כאן, בקשת בני ישראל היא לעבור להסבריו המוטעמים של משה רבנו. בקשה זו תואמת את רצון ה' לייסד את העולם על יסוד הבחירה החופשית. ברור למדי, שקול ה' הבוקע בנבואה ישירה, כופה את עצמו על האדם ומצמצם את בחירתו החופשית של השומע; ברמה כזו של התגלות, היכולת להתנגד לדבר ה' היא מועטה, כדברי הכתוב:

"וְאִמַּרְתִּי לֹא אֶזְכְּרֶנּוּ וְלֹא אֲדַבֵּר עוֹד בְּשֵׁמוֹ וְהָיָה בְּלִבִּי כְּאִשׁ בַּעֲרַת עֶצֶר בְּעֶצְמֹתַי, וְנִלְאַיְתִי כְּכֹל וְלֹא אוֹכֵל".

(ירמיהו כ, ט)

משום כך, בקשת בני ישראל לשמוע את קולו של משה, שהוא בן אנוש, מרחיבה את מְנַעַד (טווח) בחירתם החופשית, ונותנת ערך גבוה יותר להחלטתם לשמוע אל מצוות ה' מפי משה. אולם מצד שני, קיימת הסכנה שיסרבו להקשיב ולקבל את דברי משה.

משום כך מוסיף ה' ואומר אל משה בלשון תפילה:

"מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבַבְכֶם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וּלְשֹׁמֵר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים, לְמַעַן יֵיטֵב לָהֶם וּלְבְנֵיהֶם לְעֹלָם".

(דברים ה, כה)

מדוע לשון תפילה? כי הקב"ה הפקיע מידיו את הסמכות לקבוע לאדם את דרכו, והשאיר אותה לבחירתו החופשית.

לאור זאת נשאל, האם הבחירה החופשית במתכונתה הנוכחית תישאר לעולם? עונה על כך הנביא:

"כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרַת אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם ה'. נָתַתִּי אֶת תּוֹרֹתַי בְּקִרְבָּם וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה...".

(ירמיהו לא, לב)

ירמיהו הנביא משיב בשלילה. יגיע זמן באחרית הימים, שגבולות (מְנַעַד) הבחירה החופשית יצטמצמו מאוד. הצמצום יהיה כרוך בהכרח במעבר משמיעה חיצונית לשמיעה פנימית, או מהוראה כפי שהיא נהוגה היום בין רב לתלמידו, להוראה נבואית הנובעת מתוכיותו של כל אדם:

"נָתַתִּי אֶת תּוֹרֹתַי בְּקִרְבָּם וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה".

כתיבה זו היא קול נבואי פנימי המעצב את רצון האדם על פי חוקי ה'.

כיצד ייראו מוסדות ההוראה בימים ההם?

הנביא ירמיהו מיטיב לתאר זאת:

”וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת אָחִיו לֵאמֹר, דַּעְנוּ אֶת ה', כִּי כוֹלֵם יִדְעוּ
אוֹתֵי לְמִקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלֵם נְאֻם ה'...”

(שם, פסוק לג)

כנראה שלא יצטרכו לא למוסדות הוראה ולא למורים.

■ תעשה ולא מן העשוי

היסודות שהוצגו לעיל, ישמשו אותנו בבואנו להבין אחת מהלכות סוכה, והיא דין 'תעשה ולא מן העשוי'.

אחת הדרכים הקלות ביותר לבניית סוכה, היא על ידי חפירה בגדיש (ערימת תבואה) והוצאת תוכנו. סוכה הנבנית בדרך זו פסולה מן התורה, משום שגג הסוכה שהוא הסכך, נעשה מאליו ולא הייתה הנחתו באופן ישיר, על גג הסוכה. הלכה זו נפסקה במשנה:

”החוטט בגדיש לעשות לו סוכה, אינה סוכה.”

(סוכה פ"א, מ"ח)

את ההלכה הזו אנו לומדים מן הפסוק הבא:

”חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים בְּאֶסְפָּה מִגֶּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ.”

(דברים טז, יג)

עיקר הסוכה הוא הסכך, והתורה מצְוֶה לַעֲשׂוֹת אותה, כלומר לעשות פעולה ישירה בהנחת הסכך, ולא פעולה עקיפה כהוצאת תוכן הגדיש, מפני שבאופן זה יהיה הסכך עשוי מאליו.

באופן דומה, גם את חוטי הציצית אנו חייבים לקשור בכל אחד מכנפות הטלית באופן ישיר:

”גְּדָלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ, עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתֶךָ...”

(דברים כב, יב)

משום כך, טלית שאחת מכנפותיה נקרעה יחד עם ציציותיה, אין לתפור את הכנף יחד עם הציצית כי אז אנו עוברים על הכלל ההלכתי 'תעשה ולא מן העשוי', אלא יש להתיר את החוטים, לתפור את הכנף ואז לקשור אותם בשנית.

כך גם הדרישה ההלכתית בכתיבת ספרי תורה תפילין ומזוזות. חובה לכתוב את האותיות באופן ישיר, ולא באמצעות גירוד מה שמסביב או מה שבפנים ('חק תזכות' - חוקק את תוך האות).

כל הדוגמאות האלו מקבילות ללוחות הברית. עלינו להתנהג על פי האופי של הלוחות האחרונים ולא על פי האופי של הלוחות הראשונים; כלומר, אותיות הנכתבות על הלוחות ולא אותיות המעוצבות מאליהן, כתוצאה מהתפתחות יצירתית של הלוחות.

נסיים בנבואת יחזקאל לאחרית הימים:

”וְנָתַתִּי לְכֶם לֵב חֲדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשׁ אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם,

וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאֲבֵן מִבְּשָׁרְכֶם וְנָתַתִּי לְכֶם לֵב בָּשָׂר.

וְאֵת רוּחִי אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם, וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחָקִי תִלְכוּ...”.

(יחזקאל לו, כו-כז)

